

Nederlands en ch'ti

De film *Bienvenue chez les Ch'tis* (besproken in *En Route* 114) is in Frankrijk het grootste kassucces aller tijden geweest. Het wordt dus misschien tijd om aan het dialect - het *ch'ti(mi)* - van de twee noordelijkste Franse departementen, Pas-de-Calais en Nord, enige aandacht te besteden, ook al omdat het een aantal woorden aan het Nederlands (Vlaams) heeft ontleend.

Het *ch'ti* is de populaire benaming voor het Picardisch. In de middeleeuwen was dit dialect dusdanig invloedrijk - omdat het gesproken werd in een economisch zeer belangrijk gebied - dat het maar een haartje heeft gescheeld of het zou de Franse standaardtaal zijn geworden. In Italië is een dialect dat niet in de hoofdstad gesproken werd, overigens wel tot standaardtaal gekozen. We hebben het dan over het Toscaans, gesproken in het gebied van Pisa, Florence en Bologna, maar niet in Rome. Dat dit dialect de basis heeft gelegd voor het Italiaans, kwam doordat Toscane een eersterangs cultureel centrum was. Denkt u maar eens aan Dante.

Kenmerken van het ch'ti

1. De klank die in het standaard-Frans met een *c* (uitgesproken *s*) geschreven wordt, verandert in een *ch*:

cinq → *chinc*, 'vijf'

ici → *ichi*, 'hier'

descendre → *déchine*, 'uitstappen'

garçon → *garchon*, 'jongen'

We begrijpen nu ook waar het woord *ch'ti* vandaan komt. Letterlijk betekent deze uitdrukking *c'est toi*, 'jij bent het' en de wat langere variant *ch'timi* is *c'est toi moi*, 'jij, ik zijn het'. Deze benamingen waren eigenlijk bedoeld als spotnamen, gebruikt door hen die dit dialect niet spraken.

In de film geeft het verschijnsel *c* → *ch* aanleiding tot een zogenoemde hypercorrectie, wanneer een spreker die heel erg zijn best doet om goed *ch'ti* te praten het heeft over *les chiens*, 'de honden' als hij bedoelt te zeggen *les siens*, 'de zijnen'. Hij meent dan namelijk dat alle essen een *ch* moeten worden. In feite worden echter alleen die essen tot een *ch* die in het Frans met een *c* geschreven worden. Hetzelfde gebeurt als Nederlanders 'schooter' zeggen in plaats van 'scooter' in die gebieden waar de 'sch' als 'sk' wordt uitgesproken. Deze mensen weten dat ze in het Nederlands, in plaats van 'sk', moeten zeggen 'sch' en ze doen dat dan ook overal.

2. De Franse woorden en voorvoegsels die beginnen met een medeklinker + een zogenoemde stomme *e* veranderen de volgorde daarvan vaak in *e* + medeklinker:

demain → *edmain*, 'morgen'

je suis → *ej su*, 'ik ben'

reconnaître → *erconnoite*, 'herkennen'

remarquer → *ermerker*, 'opmerken'

Op sommige plaatsen wordt *ar*, in plaats van *er* gebezigd:

regarder → *arwétier*, 'kijken'

3. De Franse *ch* is in het *ch'ti* een *k* gebleven, wat overeenkomt met de uitspraak zoals die was in het Latijn:

chapeau → *capiou*, 'hoed'

chemin → *kmin*, 'weg'

chien → *kyin*, 'hond'

vache → *vake*, 'koe'

4. De neusklank *en* wordt een *in*:

changement → *canjmint*, 'verandering'

vent → *vint*, 'wind'

5. De *r* en de *l* verdwijnen vaak aan het einde van het woord, als ze volgen op een andere medeklinker:

endre → *chinde*, 'as'

cercle → *cherke*, 'kring'

6. De lidwoorden zijn *ech* (mannelijk enkelvoud), *chele* of *el* (vrouwelijk enkelvoud) en *ches* (meervoud).

U kunt nu ook de zin begrijpen die mijn schoonvader, afkomstig uit het Noorden, eens hoorde uitspreken over een kat die zich behaaglijk bij de kachel genesteld had: *arwète, ech cat ki se caufe*. In het Frans dat u geleerd heeft: *regarde, le chat qui se chauffe*.

Nederlands

In het voorhistorische tijdperk van *En Route* en wel in nummer 8 (verschenen in november/december 1987) heb ik een aantal woorden in het Frans de revue laten passeren die van Nederlandse afkomst zijn. In het *ch'ti* zijn dat er nog een paar meer. Dat komt natuurlijk doordat dit dialect vlak bij de taalgrens wordt gesproken. In de al genoemde film zegt de hoofdrolspeler Dany Boon zelfs tegen de naar het Noorden 'verbannen' Provençaal Kad Merad dat in Bergues, waar de film zich afspeelt (in het Vlaams: Sint-Winoksbergen), ook nog wel *flamand* wordt gesproken. En vol leedvermaak voegt hij er dan aan toe: 'da's 'eel andere koek', dat wil zeggen nog een graadje erger dan het *ch'ti*.

Bij het nalopen van de Picardische woordenschat, stuitte ik op een relatief groot aantal woorden die uit het Nederlands afkomstig zijn: *cron* betekent *courbe*, *tordu* en is dus kennelijk verwant aan ons woord 'krom'. Een *guernade* is een *crevette*, wat in het Nederlands 'garnaal' betekent. Een *monsieur* heet in het Picardisch een *ménère*; commentaar overbodig! Een *ran* is een *bélier*, oftewel een 'ram'. En het Franse *tuile*, 'dakpan' is een *tiule*, maar ook een *panne*. Een *drève*, in de standaardtaal een *avenue*, is afkomstig uit het Nederlandse 'dreef', een weg waarlangs dieren werden voortgedreven. Ik herinner mij ooit ergens in Nederland een landweg gezien te hebben die zich tooide met de naam 'schapendrift'. In het Boulonnais, het dialect van Boulogne-sur-Mer, is een *cou*, 'nek', een *nèke*, niet zo heel vreemd, als u weet dat tot in de 15de/16de eeuw in Boulogne (Nederlands: 'Boonen') onze taal werd gesproken. Ook wordt in het Rijsels het woord *paf* gebezigd met de betekenis 'verbaasd'. Dat een *couque-baque*, ook wel geschreven *coukbake*, met de betekenis *crêpe*, 'pannenkoek' ook uit de Lage Landen afkomstig is, hoeft geen betoog. Voorts lijken de woorden *habe*, *èbe* en *flo(u)* voor 'haven', 'eb' en 'vloed' te bevestigen dat de bewoners van onze

contreien als zeevaarders hun weerga niet kenden. Ten slotte nog enkele andere woorden van Nederlandse oorsprong:

snu, 'snuiftabak'

baudequin, 'bootje'

dringuèle, 'drinkgeld, fooi'

Oppassen!

We moeten ons er wel voor hoeden om elk woord in het *ch'timi* dat wel wat op het Nederlands lijkt, maar meteen te beschouwen als zijnde aan onze taal ontleend: hoewel '(water)pokken' in het Picardisch *pokètes* is, is het simpelweg het (meervoudige) verkleinwoord van *poke* 'zak', in het Frans *poche*. De Noordelijke benaming voor een vrouwtjeseend, *anète*, in het Frans *cané*, heeft slechts zeer zijdelings te maken met ons woord 'eend'. Het woord komt namelijk rechtstreeks van het Latijnse *anas*, *genitivus anatis*, dat, via het Indo-Europees, wel verwant is met de Nederlandse naam voor deze watervogel, maar niet aan het Nederlands is ontleend. Hetzelfde geldt voor het Picardische *nonne*, 'middag', in het Middelnederlands 'noen'. Beide benamingen komen uit het Kerklatin: (*hora*) *nona*, 'het negende uur' (eigenlijk 3 uur 's middags, maar door een verschuiving van de urentelling slaande op 12 uur 's morgens). Het is natuurlijk theoretisch ook nog mogelijk dat *nonne*, *nèke*, *habe*, *èbe* en *flo(u)* aan het Angelsaksisch ontleend zijn.

Als u, enigszins geteisterd door moedeloosheid, het gevoel hebt dat er nooit iets verandert, kunt u dus de volgende zegswijze bezigen: *i va d'flo*, *i va d'èbe*, 'het wordt vloed, het wordt eb'.

tekst Jaap Spa

illustratie Sander Out

